

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ-ТЕРОРИСТА

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Особа злочинця – ключовий елемент злочинності як системи соціальних практик. Саме її поведінка є онтологічним виміром злочинності, що в категоріях діяльнісного підходу (В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. В. Тищенко та ін.) виражає соціально значущий антропогенний, на індивідуальному рівні – вольовий, доволі детермінований кругообіг речовини й енергії, прояви якого за змістом соціальних конвенцій є небезпечними, злочинними. Свого часу, ми вже наголошували на тому, що кримінологічне дослідження особи злочинця дозволяє сформуванню людський зріз теоретичної моделі злочинності, наблизити розуміння останньої до конкретної соціальної практики, виявити раніше приховані аспекти її природи [1, с. 101]. При цьому, сформований в результаті цього дослідження кримінологічний портрет дає можливість суспільству усвідомити рівень небезпеки особи-терориста та яким чином вибудувувати майбутню стратегію протидії його терористичній діяльності.

Участь в терорі потребує для терориста, перш за все, внутрішньої мотивації (ідеологічної, моральної, релігійної та ін.) І внутрішнього самовиправдання. Для нього цілі терору настільки високі, що виправдовують будь-які засоби і він готовий реалізувати будь-яку програму. Внаслідок цього, для нас, як для дослідників феномену особи-терориста, важливо окреслити один з важливіших боків його кримінологічного портрету – морально-психологічні якості такої особи.

Характеризуючи образ терориста, на нашу думку, варто виходити з точки зору А. Адлера щодо почуття неповноцінності, яке є у кожної людини [2, с. 57-62]. Це почуття не є психічним розладом, а навпаки, воно стимулює нормальну людину до конкретних прагнень і здорового розвитку. Патологічним ж це почуття стає лише тоді, коли в ньому перемагає неадекватність, і це гальмує його корисну активність, пригнічує його і затримує розвиток. У такій ситуації комплекс переваги може стати одним з методів, уникнути своїх труднощів. Людина з комплексом неповноцінності прикидається кращим, ніж він є насправді, бере на себе функції і обов'язки, далеко не властиві йому і прагне виділитися. При цьому, досягнутий фальшивий успіх компенсує нестерпне почуття неповноцінності.

Який він, терорист, по складу особистості? Чому людина стає терористом? Зазвичай членами терористичних організацій стають вихідці з непов-

них сімей, люди, які з тих чи інших причин зазнавали труднощів у рамках існуючих суспільних структур, які втратили або взагалі не мали роботу. Почуття відчуження, що виникає в подібних ситуаціях, змушує людину приєднатися до групи, членів якої він ідентифікує з собою. Таким чином, спільною рисою терористів є наявність сильної потреби належати до групи людей, які подібні йому і також мають проблеми самоідентичності [3].

Існує певний набір особистісних рис, якими повинні володіти терористи. Передбачається, що ці риси багато в чому схожі з тими, які притаманні прихильникам релігійних культів, а також злочинцям. Серйозні зміни особистості, пов'язані з приналежністю людини до якого-небудь культу і прийняттям його нормативної системи, свого часу, описали Фло Конуе и Джим Сигельман в своїй книзі «Ломка: американська епідемія раптової зміни особистості» (*«Snapping: America's Epidemic of Sudden Personality Change»*) [4]. Вступаючи в терористичну організацію людина відмовляється від приналежності до певної соціальної групи, пориває із суспільством і веде підпільне існування, що неминуче позначається на його особистісних особливостях.

Н. І. Алтухов, досліджуючи проблему особи-терориста виділив деякі особливості особистості терориста. На його думку, терорист прагне показати себе незалежним, хоча реально він залежний і схильний до підпорядкування, при тому, що внутрішньо він чинить опір такому підпорядкуванню. Тому він озлоблений, уразливий, може проявляти негативізм, егоцентричність, раціональність і розважливність. У відносинах з людьми терорист досить дипломатичний – з одного боку наполегливий, а з іншого – поступливий в міру своєї вигоди. Він має власну мотивацію – бути над іншими, викликати захоплення і придушувати особистість інших людей, він прагне до лідерства авторитарного типу. По складу нервової системи терорист характеризується як рухливий, сильний тип. Це «садист» (знижена чутливість в поєднанні з підвищеною силою волі), що має самоціллю боротьбу, опозицію зовнішньому впливу і тиску. Він прямолінійний, невблаганний, упертий, ригіден в способах поведінки [5, с. 21-24].

Для особи-терориста характерна постійно нестійка, неадекватна самооцінка. Саме нестабільність самооцінки є найважливіший фактор екстремальної поведінки. І тут неважливо, завищена вона (до відчуття себе над людиною, що вирішує долі інших людей) або, навпаки, занижена (потребує підтвердження власної самооцінки за рахунок інших людей). Особи-терористу притаманне негативне світовідчуття, невідповідність образу ідеальної моделі світу і самого себе в реальній дійсності («я хороший, світ поганий»).

Загальні риси терористів багато в чому схожі з тими, які відрізняють прихильників релігійних культів, а також злочинців. В науковому просторі виділяються ряд базових якостей, що характерні для терористів, та утворюють їх морально-психологічний бік кримінологічного портрету. До них належать: відданість своїй справі (терору) і своїй організації; готовність до самопожертви; витриманість, дисциплінованість; «конспіративність»; покора; колективізм – здатність підтримувати хороші відносини з усіма членами своєї групи.

Враховуючи викладене вище, можливо узагальнити і сформувати характерні світоглядні складові і передумови морально-психологічного характеру, які властиві особам-терористам: даній категорії осіб притаманне зміщення почуття часу. Іншими словами, минуле, в їхній свідомості, набуває певної актуалізації і розглядається ними як певна частина сьогодення; реалізується певне стирання кордонів між реальністю і фантазією. Дуже часто, вигадані образи та події, які формуються в свідомості терориста, сприймаються ними як реальна дійсність, а разом з тим і їх поведінка формується спираючись на ці фантазійні переконання, що підміняють в їх свідомості реальну дійсність; певна життєва наївність в поєднанні з розмитістю моральних обмежень. Нездатність особи-терориста орієнтуватися в постійно змінюваному світі і адекватно відповідати на виклики часу тісно пов'язано з розмитістю моральних кордонів та відсутності відповідних червоних смуг які він не зможе перейти під час екстремальної ситуації; змішаність кордонів добра і зла, в окремих випадках, навіть, наявність апокаліптичних переживань і фантазій в поєднанні з ідеями месіанства; садомазохістична позиція – жалість до себе і своїх одноплемінників в поєднанні з ненавистю до реального або міфологічного супротивника і готовністю до самопожертви; ідентифікація себе з агресором, тобто дотримання тієї філософії яка наголошує на тому, що якщо я сам буду агресором, то не стану об'єктом агресії; обмежена здатність розуміти і приймати доводи тих людей, або соціальних груп та прошарків, які мають відмінний від нього світогляд, мають власну точку зору на події та життя суспільства. Тобто, мова йде про несприйняття особою-терористом, з його точки зору, будь-якого інакомислення; певна втрата раціональності, особливо в сфері уявлень про доступні і недоступні цілі й ідеали. При цьому, якщо власна мета недоступна, ерзац-метою може стати тотальна орієнтація на руйнування всього, що перешкоджає досягненню цієї мети, навіть якщо це ніяк не наблизить її реалізацію.

Підсумовуючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що морально-психологічні риси особи-терориста виступають основним стрижнем навколо якого відбувається остаточне формування такої особистості.

Список використаних джерел:

1. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 442 с.
2. Адлер А. Наука жить. Пер. с англ. и нем. Киев: Port-Royal, 1997. 288 с.
3. Olson P. A. The terrorist and the terrorized: Some Psychoanalytic considerations. *The Journal of Psychohistory*, 1988, Summer, 76(1), p. 53, p.54.
4. Conway F., Siegelman J. Snapping: America's epidemic of sudden personality change. New York, 1978: J. B. Lippincott Company.
5. Алтухов Н.И. Подход к составлению психологического портрета террориста-подрывника. *Серийные убийства и социальная агрессия: Материалы международной конференции*. Ростов-на-Дону, 2001, С. 21-23.